

AYTMATOV ANLATILARINDA MANAS RUHU VE YANSIMALARI

AYMATOV NARRATIVES AND REFLECTIONS IN THE SPIRIT OF MANAS

Ahmet SARIGÜL*

ÖZET: Manas Destanı ve Manas ruhunun yukarıda da dile getirildiği üzere millî-manevî bütünlüğü sağlayıcılığı ve zengin bir milli hafıza ürünü oluşu birçok araştırmacı ve edebiyat otoritesinin dikkatini üzerine çekmiştir. Ancak bir yazar kimliğiyle bu eseri değerlendiren ve eserlerinde yer vermek suretiyle hem destanın evrensel boyutta tanınmasına hem de kendi eserlerinin bu destan vesilesiyle evrensel boyuta taşınmasına en büyük katkıyı sağlayan Cengiz Aytmatov olmuştur. Manas Destanı'nı kendisi açısından tam zamanında keşfeden ve gereği gibi değerlendirmesini bilen Aytmatov, destanı tanıma, tanıma ve yararlanma konularında birlikte yola çıktığı ve aynı kulvarı paylaştığı çağdaşlarının önüne geçerek mahalliden millîye ve oradan da evrensele açılan kapıyı aralamıştır. Bu yönüyle yazar, paralel bir yükselişe imza atmış, kendini yücelten bu eserin evrensel manada yücelmesine de ön ayak olmuştur. Aytmatov, Kırgız halkının tarih boyunca elde etmiş olduğu düşünce ve yaşam felsefesini mündemiç olan Manas Destanı aracılığıyla kendi görüş ve düşüncelerini evrensel boyuta taşıma olanağı bulmuştur. Çünkü Aytmatov'un kahramanları "Manas'ın" ruhundan ateş almış güçlü karakterlerdir.

Anahtar sözcükler: Manas, Destan, Aytmatov, Milli Hafıza, Rejim.

ABSTRACT: As it was mentioned above, the spirit of Manas and the Manas epic, national-spiritual and national integrity as the provision of memory is the product of a rich, literary researcher and has attracted the attention. However, with the identity of an author and his works by giving this work a place in both the rate of epics and their works on the occasion of the recognition of the Universal dimension of this Saga Chingiz Aitmatov who made the biggest contribution has been to move into the Universal dimension. The Manas epic in terms of itself, just discovered in time and properly evaluate who the winner, epic, recognition, promotion and enjoyment came and share with us about the same track where his contemporaries have opened the door in front of national and mahalli by passing to the Universal. The author achieved a parallel rise this aspect, self-righteous of this work led to the Exaltation in the Universal sense. Aitmatov Kyrgyz people thinking that they have achieved throughout the history of the epic of Manas, which is the inherent philosophy of living and through their own opinions and thoughts were given the opportunity to move into the Universal dimension. Because Aytmatov heroes "Monastery" the spirit of fire from strong characters.

Keywords: manas, saga, Aytmatov, national memory, regime.

1. GİRİŞ

Destan Üzerine

Destan (داستان), milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış tarihî, toplumsal (savaş, göç, istilâ gibi) veya doğal (yangın, salgın hastalık, sel, deprem gibi) olayların anlatıldığı, hayal unsurlarıyla süslenmiş uzun manzum eserlerdir. Destanlar, Araplarda "esatir. ", Batı'da "myth" olarak adlandırılır.

*Dr., Bakırköy/İstanbul, asar70@gmail.com

Zeki Velidi Togan; "*Destanların milletin yüksek milli duygularını aksettiren halk edebiyatı eserleri olduğunu, tamamıyla veya az çok tarihe dayanan bir ideal âlemi yansıtır.*"¹ demektedir.

Destanlar üzerine yoğunlaşmış ve daha önce de üzerinde durulduğu üzere Aytmatov üslûbunda olduğu üzere eserlerinde destan kültürüne geniş yer vermiş olan Hüseyin Nihal Atsız da destan hakkında görüşlerini şöyle dile getirmiştir; "*Bir milletin geçmişte başından geçen büyük hâdiselerin halk dilinde edebi bir şekil almasıdır.*"²

Destan kültürü üzerine incelemelerde bulunan Mehmet Aça ise destanı; "*Milletlerin dünya görüşlerini, kâinattaki olayları yorumlayış tarzlarını, yaşadıkları tarihi ve sosyal olaylarla onların etkilerini, var oluşlarını ve bağımsızlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatla ilgili etkinliklerini, kısacası o milleti millet yapan bütün değerleri edebi bir üslûp ve kahramani bir eda ile günümüz insanlığına aktara gelen metinler.*"³ Olarak tanımlar.

Destanlar, sözlü geleneğin ürünü olarak bilimsel verilerin sosyal hayata tam anlamıyla nüfuz etmemiş olduğu dönemlerde ortaya çıkmış kültürel verilerdir. Bu yönüyle destanlar ve destansı öyküler, ilk çağlardan beri, farklı kültürlerle ait örf, adet, gelenek ve görenekleri sonraki kuşaklara aktarma misyonunu üstlenmiş kolektif ürünlerdir.

Sözlü gelenek mahsulü olan destanlar en eski edebiyat türlerinden biri olup Yunanca "espos" sözcüğünden türemiştir. Tarih, etnografya, folklor gibi birçok bilime kaynaklık eden destanlar bünyesinde mitoloji, efsane, folklor ve tarihî öğeleri barındırır. Muhtevası yönüyle ele alındığında destanlar farklı zaman ve mekânlara hitap eden ve düzlemde mutlak gücü elinde bulunduran "kahraman", "bilge" kişilerin olağanüstü olaylara sahne olmuş yaşam öyküleri etrafında meydana gelmiş, geniş hacimli ve didaktik bölümlerden oluşurlar. Bu bölümler genellikle hikâye tarzında olup içeriğinde toplumları derinden etkileyen ve savaşlar, göçler, yangınlar gibi tarihe mal olmuş önemli olayları barındırırlar. Üslûp ve içeriği bakımından ele alındığında ise bu sözlü ürünler genellikle "manzum" bir yapıya sahiptirler. Bu tür köken mitleri, kimliği koruyan bilgileri ileterek kişinin yaşamın içinde yitip gitmesini önleyen bir işlev içerir. Bunun için kişinin bu mitlerle ilişkiye geçmesi ve orada saklı atalar sesine kendini açması zorunludur.⁴

Bu içerikleri ve üslûp özellikleri nedeniyle Aytmatov, mit ve efsanelere eserlerinde sıkça yer verir. Çok iyi bir fiktif yapıyla, aynı eserde birbiriyle dikkat edildiğinde çok yakından alakalı iki veya daha çok konu birlikte yürütülür. Yazarın "*..... Mit ve efsaneler üzerine düşünelim. Onlar halkın felsefesi ve tarihidir.*" Şeklindeki sözleri onun masal, efsane, mit ve destanlara bakışını en iyi anlatan sözlerdir.⁵

- Destanlarda Oluşum Süreçleri

Destanlar oluşum süreçleri göz önüne alındığında iki ayrı başlık altında toplanırlar:

a. Doğal (Tabii-sözlü) destanlar: Sözlü anonim ürünlerden olan bu destanlar birtakım olağanüstü olaylar neticesinde doğmuş ve halk arasında kalıcı tesirler meydana getirerek kuşaktan kuşağa aktarılan destanlardır. Anonim olmaları nedeniyle söyleyenleri belli değildir.

¹Hasan Geyikoğlu, Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliğindeki Türklerin Milli Duygularına Etkisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Erzurum 2001, s. 201-207.

²Hüseyin Nihal Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997, s. 31.

³Mehmet Aça, Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Kömen Yayınları, Konya 2002, s. 5.

⁴Ramazan Korkmaz, Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Türksoy Yayınları, Ankara 2004, s.78.

⁵Mustafa Çetin, Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.

Yazı ve bilimsel kayıtların henüz icat edilmediği dönemler ve yaygınlaşmadığı kültürlerde filizlenip kuşaklar arası sözlü aktarımla korunmuş, sonrasında kaleme alınmışlardır. Bu destanlar, ozan ve baksıların farklı zamanlarda seslendirdiği ağıt, nağme ve şiirsel söyleyişlerin bir bütünlüğünden meydana gelmişlerdir. Oğuz Kağan, Ergenekon ve Manas Destanları en güzel örneklerini teşkil ederler.

b. Yapma (Yapay-edebî) destanlar: Yazı ve bilimsel verilerin artık kullanılmaya başlandığı son dönemlerde şair ve ediplerin toplum üzerinde kalıcı etkiler bırakan birtakım olayları doğal destan havasında seslendirmesi sonucu ortaya çıkmış olan destanlardır. Bu destanlar, çıkış zamanı, mekânı, kahramanları ve en önemlisi de yazarı belli olan yazılı eserlerdir. Türk Edebiyatında örneklerine sıkça rastlanan bu destanların en önemli örnekleri; Nazım Hikmet'in Kuvayı Milliye ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı'dır.

- Destanlarda oluşum Aşamaları

Destanlar oluşum süreçleri doğrultusunda "doğuş", "yayılma" ve "yazılış safhası" olmak üzere üç aşamada meydana gelirler:

- a. Doğuş safhası:** Bu aşama toplumsal bellekte önemli izler bırakan tarihî, sosyal ve psikolojik olaylar ile bu olaylar içerisinde ön plâna çıkan efsanevî kahramanları içerir.
- b. Yayılma safhası:** Bu aşamada ise, doğuş safhasında öne çıkan olay ve kahramanlıklar, kahramanlar sözlü geleneğin konusu haline gelerek kulaktan kulağa yayılır. Bu yayılma yakın çevreden uzağa ve yakın zamandan uzak zamanlara olmak üzere genişleyen dalgalar halinde kuşaktan kuşağa aktarılır.
- c. Derleme (yazıya geçirme) safhası:** Bu aşamada ise sözlü geleneğin yaşattığı ve aktarımını yaptığı destan, güçlü bir şair tarafından edebi usuller çerçevesinde derç edilip manzum bir yapıya kavuşturulur ve kaleme alınır. Ancak anonim özelliğe sahip olan bu eserlerin derleyeni ve kaleme alanı genellikle belli değildir.

Destanlar, temelinde tarihi olaylara dayanmakla birlikte bilimsel bir tarihsellik içermezler. Çünkü genellikle baksı ve ozanların(ya da benzerleri) "kopuz/komuz" adı verilen sazlar eşliğinde seslendirilen bu eserler toplumun sosyo-kültürel yapısı ile yaşam biçimi, dünya görüşü ve felsefesi hakkında ipuçları veren edebî eserlerdir. Doğal afetler, kırgınlar, kuraklık ve kıtlıklar, savaşlar, istilâlar ve neticesinde yaşanan göçler toplumsal bilinçaltında önemli izdüşümleri meydana getirir ve bu eserlerin temel kaynağını oluşturur.

- Destanların Genel Özellikleri:

1. Anonim-ortak bellek ürünüdürler.
2. Belli bir ulusa has kültürel özellikleri yansıtırlar.
3. Genellikle manzum bir yapıya sahip olup ozan-baksılar tarafından seslendirilirler.
4. İstisnaları olmakla birlikte günümüze nesir biçiminde intikal etmişlerdir.
5. Tarihî, doğal ve sosyal olaylardan kaynaklanır ve beslenirler.
6. Doğal hayatı yansıtmakla birlikte olağanüstü olaylar da ön plâna çıkmaktadır.
7. Toplumsal bilinçaltına kazınmış sıradışı olaylara dayanırlar.
8. Olağanüstü olaylar nedeniyle kahramanları olağanüstü özellikler gösterirler.
9. Tema olarak genellikle yiğitlik, aşk, dostluk, ölüm ve yurt sevgisi işlenmektedir.
10. Kahramanlıklara ve acılara dayalı coşkun söyleyişleri vardır.

- Manas Destanı, Oluşumu ve İçeriği

Tarihin çeşitli devrelerinde farklı coğrafyalarda büyük devletler kurmuş olan Türkler, boylar halinde geniş bir coğrafyaya dağılmış ve bir dönem dağınık bir halde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırgız Türkleri de bu boylar arasında yer alıp Orta Asya coğrafyasında (Isık-Göl çevresinde, Çuy, Talas ve Tekes ırmaklarının yukarısında Altay, Pamir, Tianshan Dağlarında) göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Tarihi kaynaklara dayanarak tarihte ismi geçen ilk Türk boyu olarak Kırgızlar kabul edilir ve o dönemde almış olduğu devlet adını bugüne kadar muhafaza etmesiyle bilinir. M.Ö. II. yy. Büyük Hun İmparatorluğu'na katılmış olan Kırgız Türkleri daha sonra bu İmparatorluğu'nun dağılması üzerine III. Asırda "Hakas Devleti" adıyla büyük bir devlet kurmuşlardır. Kırgız Türkleri, VII. Asırda Göktürklerle tabi olmuşlardır. Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk kitabelerinde Kırgız Türkleri üzerine yapılan seferlerin sözü geçmektedir. Göktürk Devleti'ni yıkmak üzere Uygur Türkleri ile ittifak yapan Kırgız Türkleri VIII. Asırda da Uygurları yurtlarından sürerek "Kırgız Devleti"ni kurmuşlardır. Daha sonra Kalmuk ve Moğollara karşı çetin mücadeleler veren Kırgızlar, 18. Asırda Türkistan'da ortaya çıkan hanlıkların buyruğu altına girmişlerdir. Kırgızistan ülkesi, 1860-1881'de Ruslar tarafından işgal edilmiş ve 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği bünyesinde bir asimile süreci geçirmiş, birliğin çözülmesiyle de bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.

- Manas Destan Üzerine Çalışmalar

Manas Destanı üzerine ilk ciddi çalışmalar 19. Yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Manas Destanı'nı ilk olarak yazıya aktaran ve edebiyat dünyasına tanıtan Kazak Türkolog Çokan Velihanov'dur. Velihanov, 1856 yılında Isık- Köl çevresine düzenlemiş olduğu seyahat sırasında Karkara Yaylası'na uğramış ve destanın bir bölümünü burada tespit etmiştir. Çokan'ın tespit ettiği "Köketaş Han'ın Aşısı" diye adlandırılan bu bölüm, büyük ilmi değere haiz nüshalardan biri olarak kabul edilmektedir. Çokan'ın Manas Destanı ile ilgili üzerinde en çok durduğu konu, destanın muhteva plânı ve aydınlattığı devirlerdir. Çokan'ın Manas Destanı ile ilgili ilk incelemesi 1861' tarihinde "Rus Coğrafya Cemiyeti Yazıları" mecmuasının I. ve II. Kitaplarında yer almıştır. Çokan Velihanov bu incelemesinde Manas Destanı'nı şöyle tarif etmektedir:

*"Sarp kayalarda yaşayan Kırgızlarda tek bir destan vardır. Bu destan Nogay devrine ait olan Manas Destanı'dır. Bu destan Kırgızların mitolojisini, masallarını her türlü geleneklerini bir kahraman çevresinde toplamış Kırgız ansiklopedisidir. Kırgız İlyadası gibi bir şeydir. Kırgızların hayat tarzları, gelenekleri, görenekleri, ahlâk ve dini telâkkileri, coğrafyası tıp bilgileri, başka uluslarla olan ilişkileri bu destanda ifadesini bulmuştur."*⁶

Söz konusu eser üzerine çalışan bir başka ilim adamı da Ünlü Türkolog W. Radloff'tur. Radloff, Manas Destanı'nı bir bütün olarak yazıya geçirmiştir. W. Radloff 1862, 1864 ve 1869 yıllarındaki Kırgızistan'a yapmış olduğu ilmi seyahatler esnasında birçok manasçıdan destanın farklı varyantlarını dinleyerek not almış ve daha sonra bu bölümleri birleştirerek yazıya geçirmiştir. Derlediği bu bölümleri 1885 yılında St. Petersburg'da "Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme/Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatlarından Örnekler" adlı 11 ciltlik eserinin V. cildinde Kırgızca-Rusça-Almanca olarak yayınlamıştır. Radloff bununla da kalmayıp destanı Almancaya çevirerek tüm dünyaya tanıtmıştır. Radloff'un yayınlamış olduğu "Manas Destanı" 12.452 mısradan ibarettir. Bu mısralar içeriklerine göre şu şekilde gruplandırılmaktadır:

a) Manas'ın Doğuşu: 1649 mısra

b) Almambet'in İslâmiyet'i Kabulü, Gökçe'ye ve sonrasında Manas'a ilticası:

1862 mısra

⁶Çokan Velihanovlu Eserleri, s. 71-72.

c) Manas'la Gökçe'nin Muharebesi, Manas-Kanıkey Evliliği ve Manas'ın Öldükten Sonra Dirilmesi: 2686 mısra

d) Bokmurun: 2595 mısra

e) Köz Kaman: 2540 mısra

f) Semetey'in Doğuşu ve Semetey: 1078 mısra

Radloff, söz konusu esere 26 sayfalık bir ön söz yazmış fakat bu önsözde Manas Destanı'ndan ziyade destanların içeriği, Türk destanları ve Türk şiiri üzerinde durmuştur.

Manas destanının bugüne kadar on üç varyantı derlenmiş ve büyük bir bölümü yayımlanmıştır. Bir bölümü de henüz yazma halindedir. Eser üzerine çalışma yapan bir diğer bilim adamı da L. Von Almasy'dir. Almasy, "Manas Destanı"nın el yazma niteliğinde olan bir nüshasını görmüş ve çalışmalarını bu nüsha üzerine bina etmiştir. Bir makalesinde; "Manas"ın yirmi bin beyit; "Semetey" ve "Seytek" destanlarının ise otuz bin beyitten oluştuğunu ve gerçek bir halk destanı olan bu eserin İslâmî tesirlere maruz kaldığını dile getirmiştir. Destanın tüm varyantlarıyla ve plânlı bir biçimde yazıya aktarılması ancak 20. Yüzyılda mümkün olabilmektedir. Eserin ilk bölümü ünlü Manasçı Sagımbay Orazbakov'un ağzından 1922–26 yılları arasında kaleme alınmıştır. Bu manasçının ölümü üzerine destanın 3. Bölümü Sayakbay Karalayev'in ağzından tümüyle yazıya aktarılmıştır. Destanla ilgili önemli çalışmaları ve özellikle bu konuda Aytmatov'a ilham kaynağı olan bir başka araştırmacı ise Kazak yazarı Muhtar Avezov'dur. 1920 yılı itibarıyla Kırgız coğrafyasında araştırmalarına başlayan Avezov, bu araştırmalarıyla Kırgız edebiyatı üzerine yapılan araştırma ve incelemelere öncülük eden önemli bilim adamlarından biri olmuştur. Avezov'un 1930 yılında başladığı çalışmalar otuz yıl sürmüş ve bu vesileyle destanın halk arasında yaşayan birçok varyantı ortaya çıkarılmıştır. Avezov, çalışmaları süresince Kırgız edebiyatının önde gelen yazar ve şairleriyle (Tügölbay Sıdıkbekov, Kasımalı Bayalinof, Temirkul Ümitaliyev gibi) görüşmeler yapmış, onlardan bilgi almanın yanı sıra eserleri üzerine yorumlarda da bulunmuştur. Bu sırada Aytmatov ile de yakın temaslarda bulunmuş, yazarlık kabiliyetini keşfetmiş, desteklemiş ve özellikle Manas Destanı konusunda yol gösterici olmuştur. Bu nedenle Aytmatov; "Benim iki ilham kaynağım var: Biri Manas Destanı, diğeri ise Muhtar Avezov"⁷ demiştir. Ayrıca Avezov'un Manas Destanı üzerine yapmış olduğu uzun soluklu çalışmaları yakından takip eden Aytmatov, bir vesileyle kendisine sorulan "Nerelisiniz?" sorusuna, bir kadirşinaslık örneği göstererek "Manas'ın yaratıldığı ve Avezov'un doğduğu yerdenim"⁸ diye cevap vermiştir.

Farklı dönemlerde ve farklı manasçıların söyleyişleriyle tespiti yapılan, yazıya aktarılan destan varyantlarının sayısı yaklaşık olarak (60) altmıştır. Rodloff varyantı 1862-1869, Sagımbay Orazbakov varyantı 1922-1926, Sayakbay Karalayev varyantı ise 1936-1956 yılları arasında tamamlanmış ve her biri farklı bir hacimde olan varyantlar ortaya çıkmıştır. Rodloff'un Colay ve Er Töştük epizodlarıyla birlikte tespit ettiği Manas Destanı 19.368 mısradan oluşmaktadır. Rejim baskısının ortadan kalkmasıyla birlikte Manas Destanı üzerine çalışmalar daha bir hız ve yoğunluk kazanmış ve 1917-1924 yılları arasında yapılan çalışmalar neticesinde destanın 400.000 mısradan oluşan metni kayıt altına alınmıştır.

Manas Destanı'nın Türkiye Türkçesine kazandırılması ve Türkiye'de tanınması daha ileriki yıllara tekabül etmektedir. Bu konuda en büyük rolü Abdülkadir İnan üstlenmiştir. Destan üzerine yoğun çalışmalarda bulunan İnan, eseri nesir türünde Türkiye Türkçesine kazandırmakla kalmamış (1972–1992 yılları arasında olmak üzere üç kez basımı yapılmıştır), tanıtımına yönelik

⁷Kupiya Alpisbayev, "Kazak Âlimlerinin İncelemelerinde Manas Destanı" Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 27-31.

⁸Manas Entsiklopediya I, II., Muras Yayını, Bişkek 1995, s. 47.

birçok makalenin de neşrinde bulunmuştur. Neşretmiş olduğu söz konusu dokuz makale "Makaleler ve İncelemeler" adlı eserde toplanmıştır.

Kırgız Türklerinin bağımsızlığını elde etmesinin akabinde iki ülke arasında meydana gelen yaklaşımlar doğrultusunda Kırgız kültürüne olan ilgi daha da artmış ve bu alandaki bilimsel çalışmalar hızını artırmıştır. Abdulkadir İnan'ın çalışmasına ilâveten Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Radloff tarafından derlenmiş olan destanı Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Keneş Cusupov tarafından nesir türünde kaleme alınmış olan Manas metni ise Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Alimcan İnyet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. Fikret Türkmen, "Manas Destanı Üzerine İncelemeler ve Çeviriler I" adlı bir eser de kaleme almıştır.

Türkiye'de Manas Destanı üzerine yapılan çalışmalar bununla da sınırlı kalmamış "W. Radloff'un 'Proben' adlı eserinde yer alan ve 'Manas' başlığıyla anılan I. Bölüm üzerine Naciye Yıldız bir çalışma yapmış ve yedi başlıktan oluşan bu çalışma doktora tezi olarak yayınlanmıştır. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmekte olup makale ve bildiri düzeyinde birçok yayın bulunmaktadır.

Türkiye Devleti'nin öncülüğünde UNESCO'ya yapılan başvuru üzerine 1992 yılında alınan karar neticesinde 1995 yılı 'Manas Yılı' olarak ilân edilmiştir. Bu doğrultuda 'Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde birçok etkinlik düzenlenmiş Manas Destanı ile ilgili birçok kitap ve makale yayınlanmıştır.

Bu doğrultuda en kapsamlı kutlama çalışmaları Bışkek'te gerçekleştirilmiş olup organizasyona Türkiye'den birçok akademisyen katılmıştır. Program dâhilinde 26–28 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen 'Manas Destanı ve Dünyanın Epik Mirası' konulu bilgi şöleninde 226 bildiri yer almış, bu bildirilerin 22 tanesi Türkiyeli akademisyenler tarafından sunulmuştur. Şölende Manas Destanı tüm yönleriyle ele alınmış, bu vesileyle tüm Türk dünyasının bir araya gelmesi sağlanmıştır.⁹

Türk boyları arasında son derece güçlü bir milli hafızaya ve sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kırgızlar, bu hafızanın en büyük eseri olarak Manas Destanı'nı kabul etmektedirler. Bu geleneğin yüzyıllar boyunca yaşatılması ve sonraki kuşaklara aktarılmasında en büyük rolü "manasçılar" üstlenmişlerdir. Manasçılar, destanı komuz eşliğinde dile getiren, jest ve mimiklerle destan kahramanlarının konuşma ve davranışlarını mekân ve olay örgüsü doğrultusunda tonlama/vurgulama yaparak canlandıran, devirlere göre bir ozan, âşık, meddah tarzında yorumlayan sanatçılardır. Manas Destanı'na tüm incelikleriyle vakıf olan manasçılara "Nagız Manasçı", bütünüyle kavrayamamış olanlara ise "Şala Manasçı" adı verilmektedir. Nagız Manasçılar, icazet usulüyle devraldıkları bu mesleği geleneksel âdâbı ve erkânı üzere seslendirmekte, destanın üç büyük kolunu tüm epizotlarıyla canlandırmakta ve kesintisiz olarak canlandırdıkları destanı ancak altı ayda söyleyip tamamlayabilmektedirler. Bilinen en eski Nagız Manasçı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Keldibek'tir. Bunun dışında kalan tanınmış manasçılar ise şunlardır: Kırgızlar'dan "balık" lakaplı Bekmurat, Naymanbay, Al Çonbaş, Tınbek, Çyüyük, Sağımbay Orazbekov, Sayakbay Karalayev, Togolok Moldo, Şrısmendeyev, C. Kocekov, B. Sanazov, Cusup Mamay; Kazaklardan Cambil Cabayoğlu, Mayköt, Kulmambet, Süyimbay, S. Mürsekoy. Bugün de bu gelenek doğrultusunda Kırgızistan ve Kazakistan'da Manas Destanı'nı "Nagız Manasçı" ve "Şala Manasçı" olarak canlandıran Manasçılar bulunmaktadır.

Sayakbay Karalayev, Sağımbay Orazbekov ve Cusup Mamay en büyük manasçılar olarak anılmakla kalmayıp kendilerine özgü okuyuş biçimleriyle destanın farklı varyantlarının ortaya çıkmasına da vesile olmuşlardır. Dünya destanları arasında "en uzun destan" olma özelliğine sahip olan "Manas Destanı", üslûbu ve içeriğiyle Kırgız kültürü, medeniyeti, tarihi, sanat ve edebiyatı, yaşam felsefesi ve folkloruna kaynaklık etmekte ve ayrıca evrensel boyuta ulaşması ve

⁹<http://tarih.sitesi.web.tr/manas-destaninin-olusumu-ve-icerigi.html> (25.08.2015).

tanıtımına da vesile olmuştur. Bu yönüyle Manas Destanı, Türk kültürünün de en önemli kaynaklarından ve tanıtım araçlarından biri olarak anılmaktadır.

Malum olduğu üzere destanlar milletlerin kültürel kodlarını bünyesinde barındırmakta ve milli hafızasını oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle Manas Destanı milli bilinci uyandıran ve canlı tutan manevî bir dinamik olarak kabul edilmiş, baskıcı Sovyet rejimi tarafından yıllarca engellenmiş ve yasaklanmıştır. Bununla da kalmayıp destan üzerine çalışmalar yapan akademisyenler ağır cezalara çarptırılmıştır. Taşkent'te 1924 yılında yayınlanan, Komünist Parti yayın organı "Turkeştanskaya Pravda" gazetesinin 23. Sayısında Manas Destanı hakkında şu görüşler dile getirilmiştir:

*"Manas Destanı, Pantürkizm ülküsünün inkişaf devrinde doğmuştur ve destanın derlenen birinci ve ikinci bölümleri ırkçı milliyetçilik ruhuyla doludur. Manas Destanı ilim bakımından kıymetli bir eser olmakla beraber, Kırgızların ve diğer Türk kavimlerinin milli gelişmelerine zararlı istikamet verebilir. Böylece biz buna karşı çok ihtiyatlı davranmalıyız."*¹⁰ Ayrıca benzeri görüş, 1954 yılında yayınlanan "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nin 194-195. sayfalarında yer alan "Manas" maddesinde dile getirilmiş; "Manas'ın bazı manasçılar tarafından söylenen rivayetleri Pantürkizm ve Panislâmizm öğeleriyle doldurulmuştur."¹¹ şeklinde çarpıtılmış ifadeler yer verilmiştir.

Rejimin destana karşı yanlı ve baskıcı tutumunu dile getiren bir başka görüş de Manas Destanı üzerine incelemelerde bulunan Bayciyev tarafından dile getirilmiştir; "Sovyet rejiminin destanlar özellikle de Manas Destanı üzerine takındığı bu katı tavır zaman zaman yumuşamasına rağmen 1980'lerin sonuna değin devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Manas destanı birçok defa ders kitaplarına girmiş, sonra tekrar zararlı görülerek çıkartılmıştır."¹²

Sovyet rejiminin Manas Destanı üzerine kurmuş olduğu baskı ve kısıtlamanın esas amacı daha önce de belirtildiği üzere kültürel asimilasyon çerçevesinde gerçekleştirilen mankurtlaştırma, milli benliği ve kimliği yok etme çabasıdır. Çünkü Manas Destanı söz konusu hasletlerin canlı tutulması ve korunması, genç kuşaklara aktarılması hususunda en etkin etmenlerden biri olmuştur. Destanın yok edilmesi, bireylerin ve topyekûn milletlerin geçmişiyle olan bağlarını koparmanın en kestirme yolu olacaktır. Ramazan Korkmaz da bu konu üzerine eğilmiş; "Kişinin kendini çevreleyen şeyler dünyasında yitip gitmemesi için, onun, tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişiyle bağlantıya geçmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir."¹³ diyerek bu bağlantıyı sağlama noktasında destanların önemine işaret etmiştir.

Sovyet rejimi mantığıyla ele alıp aynı bakış açısıyla değerlendirildiğinde hiç şüphesiz Manas Destanı'nın bilinmesi, milli dilin bilinmesi, dil bilincinin pekiştirilmesi anlamlarına gelmektedir. Çünkü Kırgız Türklerinde dilin kutsallığı, başka bir kutsal değer taşıyan Manas ruhuyla birleştirilerek işlenmektedir. Diğer yandan Kırgız dili, özellikle Manas'ın kendi dili olması nedeniyle Kırgız halkı için büyük bir kutsallık arz etmektedir.

Ayrıca Kırgız halkı arasında yaygın olan bir inanca göre Kırgız soyu Manas'tan gelmekte ve bu hakikat büyük bir övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Kırgızların var olduğu en eski devirlerden beri Kırgız halkını bölmek, birlik ve beraberliğini bozmak amacıyla başvurulan en önemli yöntemlerden biri Manas ruhunu yok etmek olmuştur. Son devirlerde özellikle Sovyet döneminde bu süreç, medeni yöntemler eşliğinde ve profesyonel bir devlet politikası olarak işletilmiş ve Kırgız halkının Manas ile olan duygusal bağı koparılmaya

¹⁰Abdulkadir İnan, Manas Destanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 111-112.

¹¹Abdulkadir İnan, A.g.e., s. 218.

¹²Mar Bayciyev, Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır, Çev. Doğan Gürpınar, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bışkek 2004, C. VI, s. 61-62.

¹³Ramazan Korkmaz, A.g.e., s. 23.

çalışılmıştır. Ancak tüm bu çabaların sonuçsuz kalacağı, Manas'ın duası ve Kırgız halkının bedduasının buna imkân tanımayacağı inancını hiçbir etken yok edememiştir. Çünkü Manas Destanı ile varlığını sürdüren bu ruh millî birliğin sembolü olarak sonsuza dek yaşayacaktır. Kültürel açıdan belli isimlere bağlılık aynı zamanda sosyo-politik bir kimliğin onayını içerir. Manas ismi de belli bir isim etrafında duyarlılıkları ortak kimliğe dönüştürmek için seçilmiştir. Çünkü; *“ortak kimlik, ortak aidiyetin bilince çıkarılmasıdır.”*¹⁴

Manas Destanı ve Manas ruhunun yukarıda da dile getirildiği üzere millî-manevî bütünlüğü sağlayıcılığı ve zengin bir millî hafıza ürünü oluşu birçok dil bilimcisi ve araştırmacılarının dikkatini üzerine çekmiştir. Ancak 20. yy. da söz konusu esere entelektüel bir bakış açısıyla yaklaşan, farklı bir bakış açısıyla ele alan ve eserlerinde işlemek suretiyle hem destanın evrensel boyutta taşınmasına hem de kendi eserlerinin bu destan vesilesiyle evrensel boyutta tanınmasına ön ayak olan Cengiz Aytmatov olmuştur. Millî hafıza ürünleri ile kültürel kodlara büyük önem veren Aytmatov, bağrından kopup geldiği geleneksel yapı nedeniyle Türk Dünyasının ortak mirası olan destanlar ile hassaten Manas Destanı'nın önem ve ayrıcalığını ruhunda sindirmiş ve düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir;

*“İlyada'dan sonra en büyük destan olan Manas Destanı ve diğer bütün Kırgız destanları beni çok etkiledi ve hala da etkiliyor. Her eserimde bu destanlara dayanıyorum. Bin yıl öncesinin halklar tarihi niteliğinde olan Manas Destanı bir milyon mısradan oluşur. Kırgız halklarının tüm yaşantısını tarihi ve Kara Kıtaylara karşı özgürlük çatışmasını anlatır, tüm insan duygularını dile getirir, karşılıklı aşktan insan doğa ilişkisinden söz eder. Dört ciltlik bu destan yirmi yılda bir araya toplanmıştır. Tümü Kırgızca'dır. Çeşitli bölümleri yabancı dillere çevrildi, bir kısmını da ben Rusça'ya çevirdim. Bu destanların özü insan duygularıdır. Tekrarlıyorum her eserim bu Kırgız destanlarına dayanır.”*¹⁵

Aytmatov Anlatılarında Kazak Kültürü ve Kırgız Sözlü Geleneği ile Manas Retroiği

Aytmatov anlatılarında ilk etapta dikkatleri çeken folklorik unsurların temelini Kırgız-Kazak kültürü ile Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin en zengin ifade vasıtası olan Manas Destanı oluşturmaktadır. *“Manas Destanı, Kırgızların millî hafızalarının temel metni olduğu kadar Aytmatov'un da eserlerine temel teşkil eden kültür mirasından biri, belki en önemlisidir. O, genç kahramanlarını manas'a benzetir, onun kahramanlığını değişik plâtıformlarda da olsa genç nesillere aşılama çalışır.”*¹⁶ Malûm olduğu üzere yazılı Kırgız edebiyatının, zengin sözlü edebiyatı kadar derin bir geçmişi yoktur ve yazılı süreç Sovyetler Birliği döneminde filizlenmeye başlamıştır. O güne dek bir sözlü edebiyat ürünü olarak varlığını sürdürmüş olan Manas Destanı ilk defa 19. Yüzyılda "Radloff" tarafından bilim dünyasına tanıtılmış ve kayıt altına alınmıştır. Manas Destanı'nın gün yüzüne çıkarılması bakımından hareketli ve parlak geçen bu dönem bir yönüyle de Cengiz Aytmatov'un yazarlık hayatının başlangıç yıllarına tekabül etmiştir.

Yazarlık üslubu ve orijinalitesini oluşturma çabası içerisinde olan Aytmatov, millî hafıza ürünü olan destanlar ve özellikle de Manas Destanı üzerine yoğunlaşmış, eserin üslup ve içeriklerini kendi üslubuyla bütünleştirerek kendine özgü bir tasvir, ritim ve tonlama ayrıcalığına dönüştürmüş böylece kendisini evrensele taşıyan orijinalitesini oluşturmuştur.

“Bir milletin kültür değerlerinin araştırılmasında sözlü kaynakların yanı sıra yazılı metinler de bizlere önemli veriler sunmaktadır. Özellikle hikâye ve roman gibi kurmaca metinlerde sözlü kültürün etkisi ve geleneğin izleri çokça görülmektedir. Bir yazılı anlatıda topluma ait kültürel değerlerin kullanımı oranı; yazarının içinden çıktığı toplumla ve o toplumun

¹⁴Jan Assmann, Kültürel Bellek, Çev: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 134.

¹⁵N. Kübra Erbay, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 2002, s. 52-53.

¹⁶Ali İhsan Kolcu, Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov, Salkımsöğüt, Erzurum 2008, s. 71.

geleneksel değerleriyle ne ölçüde barışık ve kaynaşık olduğunun da bir göstergesidir."¹⁷ Bir barışıklık ve kaynaşıklık örneği olan Aytmatov, Manas Destanı'nın ayrıcalıklı yanlarını ve bu destana yaslanmasının sebeplerini 1980 yılında Manas Destanı'na yazmış olduğu ön sözde şöyle dile getirmiştir;

"İnsanlığın durmadan devam eden hayatı, hep istikbale yönelik olduğu halde yeni nesillerin hayat kaynağı ve mirası geçmişin tecrübeleridir. Başka türlü yeni medenî hayata erişmek mümkün değildir. Bu açıklama bilhassa dil mefhumunun tabiatına uygun düşer. 'Hünerin temeli dildir.' Diyen atalarımız boşuna söylememişler. (...) İşte milli dehadan doğan güzel söz hünerinin asıl unsurları, karanlık devirlerden beri uzun yolculukları sırasında özündeki safiyetini kaybetmeden çağımıza kadar ulaşıp günümüz gerçekleri içerisindeki yerlerini alırlar.

Kırgız halkının bu ulu mirası-destan geleneği- yukarıda da söylendiği gibi işte böyle bir ruh zenginliğine sahiptir. Kırgızların Orta Asya'nın en eski halklarından biri olduğu tarihi bir gerçektir. Kendisinin bu ezeli büyüme macerası Kırgız halkına destanî medeniyetin en güzel örneklerini verme imkânı bağışlamıştır. Başka halklar geçmiş medeniyetlerini, tarihlerini, yazılı edebiyatla, heykelle, resimle, tiyatro ve mimarî ile muhafaza ederlerken, Kırgız halkı kendisinin, bütün düşünce ve duygularının ar-namusunu, dünya görüşünü, ideallerini, tarihi hâdiseleri şifahî olarak destan şeklinde ifadeyi tercih etmiştir."¹⁸

Bu tercih, Kırgız kültürüne ait tüm milli-manevî değerlerin destanın bünyesinde toplanmasına ve zengin bir kültür hazinesine dönüşmesine neden olmuştur. Bu hazinenin farkına varan ve eserlerinin merkezine alan Aytmatov, bu yönüyle aynı kulvarda yol aldığı çağdaşlarının önüne geçmeyi başarmış, mahalliden milliyeye ve milliden evrensele uzanan çizgiyi yakalama başarısını göstermiştir. Yazar tarafından yakalanan bu çizgi bir Radloff mesabesinde tanıtıma vesile olmuş, destanın ve bir yönüyle de ortak Türk kültür ve medeniyetinin evrensel boyutta kendini duyurmasına katkı sağlamıştır. Kendine has üslubu nedeniyle Aytmatov'un Manas Destanı'na dönük yüzü ve eserlerinde yer veriş biçimi çağdaşlarından tamamen farklı bir çizgidedir. Söz konusu destanın ortak Türk kültür ve medeniyetinin bir değeri olması ve Aytmatov'un bu değeri global anlamda dünyaya duyurması onun ikinci bir Manas/çağdaş Manas olarak anılmasına da neden olmuştur. Bu karşılıklı etkileşim Manas Destanı'nın Cengiz Aytmatov'un eserlerine ayrı bir sanatsal renk, ahenk, ritim, ışık ve manevî güç katmasına zemin hazırlamıştır. Böyle olmakla yazar, aynı zamanda ortak Türk dünyasının sesi olma misyonunu da üstlenmiştir. Türkiye edebiyat otoriteleri de yaptıkları eser incelemeleri neticesinde Manas Destanı'nı Cengiz Aytmatov'un yüksek yazarlık yeteneği ve ilhamlarının en önemli kaynağı olarak kabul etmişlerdir.

"Cengiz Aytmatov, Manas Destanı'nın Sovyet halkları arasında ve dünya çapında tanınması ve değerinin anlaşılması için de çaba sarf etmiştir. Meşhur şair Mirtemir, manas Destanı'nı Özbek Türkçesine, Soloyhin ise Rusçaya çevirmek istediğinde, onlara yol gösteren Cengiz Aytmatov'dur. Cengiz Aytmatov'a sorulan 'Manas Destanı'nı dinlediğiniz zaman ağladığınız oldu mu?' şeklindeki soruya, Aytmatov'un verdiği; 'Manas Destanı'nı dinlediği vakit ağlamayan Kırgız olmaz.' şeklindeki cevabı, onun Manas Destanı'ndan sadece sanat veya ilim yönünden değil, duygusal yönden de etkilendiğini göstermektedir. Bu sebeple o, 'Manas Destanı'nı bilmeyen adam, öz milletini, dilini, yurdunu bilmez.' Görüşündedir."¹⁹ der, Naciye Yıldız.

¹⁷Bekir Şişman, "Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı" Adlı Eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler" Ankara: 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı- Bildiriler 2007, Cilt V, s: 1965.

¹⁸Cengiz Aytmatov, "Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi" Akt. İktil Kurban-Ali Akbaş, Kardeş Edebiyatlar Dergisi, Sayı 3, Erzurum 1982, s. 3-4.

¹⁹Naciye Yıldız, Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 8-10 Aralık 1998, s. 214.

Ayrıca yazar, U. Korkin ile yapmış olduğu bir söyleşide bu hakikati bizzat kendisi de itiraf etmiştir; *"Benim iki ilham kaynağım var: Bunlardan birisi Manas Destanı, diğeri de, Muhtar Awezov'dur."*²⁰

Aytmatov'un Manas Destanı ile bu denli iç içeliği farklı bir anlayış ve bakış açısının da ortaya çıkmasına neden olmuştur ki bu durum Kırgız halkının Aytmatov'a olan bakış açısını ortaya koymasından da son derece önemlidir;

*"Kırgızlar; "Manas denince Kırgız, Kırgız denince de Cengiz akla gelir" derler. Cengiz Aytmatov'un toplumdaki saygınlığını belirtmek için söylenen bu ifade, zaman içinde atasözü karakteri kazanmış ve yeni yetişen kuşaklar arasında sanki Cengiz Aytmatov'dan önce söylenmiş bir söz gibi algılanmaya başlanmıştır. Gerçekte Kırgız halkı dünya çapında ün kazanmış sanatçısını bu sözlerle tanımlamıştır."*²¹

Manas Destanı-Aytmatov etkileşiminin günümüze bakan yönünü dile getiren bir başka ilim adamı da V. Korkin'dir; *"Cengiz Aytmatov, romanlarında Manas Destanı'ndan ve Kırgız kültüründen faydalanır. Aytmatov, "Benim köklerim, masallar, halk hikâyeleri ve okyanus kadar zengin olan Kırgız destanı Manas'ın yapısında var olan halk şiirinde."*²² şeklindeki ifadeleriyle yazarın kendi dilinden bu özdeşleşmişliği pekiştirir.

Yukarıda dile getirilen ifadeler araştırmacı ve yazarların dıştan gözlemleyerek ve Aytmatov eserlerini tahlil ederek ortaya koymuş oldukları izlenimler olmakla beraber yazarın kişisel görüşleri de bu ifadeleri destekler mahiyettedir. Yazar bir söyleşisinde; *"Biz Manas Destanı'ndan, halk edebiyatımızdan ve Rus edebiyatından faydalandık."*²³ ifadesiyle dayandığı kaynakları nazara vermekte bir başka sözüyle de bunu teyit etmektedir; *"... Eski sözlü edebiyat geleneğimiz, özellikle eski destanlar, halk öyküleri, içlerinde en önemlisi Manas Destanı. İkinci kaynak ise Sosyalist Sanayi Dönemi Edebiyatıdır. ...Böylece hem geçmişimizi, geleneğimizi sürdüren, hem de yeni yaşamımızı içeren iki kaynaklı bir edebiyat oluşuyor. ..."*²⁴

Yukarıdaki görüş ve ifadelere paralel görüş ortaya koyan bir başka araştırmacı ise Naciye Yıldız'dır. Yıldız, Aytmatov anlatıları üzerine yapmış olduğu araştırma ve analizlerinden yola çıkarak elde ettiği tespitlerini şöyle dile getirir;

*"Manas Destanı, Cengiz Aytmatov'un beslendiği önemli kaynaklardan biridir. Yazarın Cemile isimli uzun hikâyesinden en son romanına kadar yazdığı eserlerin hemen hepsinde yer alan destansı üslup, kahramanların özellikleri, iç dünyalarının tahlili, hümanizm, felsefi düşüncelerin aksi, gelenek ve ahlâkla ilgili problemlerin ele alınışı, bu ulu kaynağın Cengiz Aytmatov'da açıkça takip edebildiğimiz izleridir. Manas Destanı ile şaheser seviyesine ulaşan Kırgız, şifahi edebiyatının çağdaş edebi türlere nasıl işleneceğini gösteren bu eserler, Kırgız Kültürünün yaşatılması ülküsünün de canlı birer abidesi durumundadır."*²⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Cengiz Aytmatov'un eserlerinde görülen folklorik malzemenin temelinde Kırgız kültürü ve Kırgız sözlü geleneğinin en güzel ifade vasıtası olarak kabul edilen Manas Destanı'nın olduğu açıkça görülmektedir. Yazarın tüm anlatılarında satırlar arasına büyük bir ustalıkla sindirdiği *"folklorik malzemenin temelinde asırlar boyu şekillenen Kırgız kültürü, Kırgız kültürü ve Kırgız sözlü geleneğinin en büyük ürünü"*

²⁰Kupıya Alpısbayev, A.g.m., s. 27-30.

²¹Bakit İmanak Sagınbekov, "Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı" Eserinde Ana Motif Olarak At" I. Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler, Cilt IV, Ankara 2007, s. 1747-1752.

²²Vladimir Korkin, Cengiz Aytmatov ile Söyleşi: Tercih: Robot veya İnsan Olmak, Çev: Orhan Söylemez, Türk Dili Dergisi, Nr: 495, Mart 1993, s. 204.

²³Yakup Deliömeroğlu, Cengiz Aytmatov'la Söyleşi, Kardeş Kalem-Cengiz Aytmatov Özel Sayısı, Ankara 2008, Sayı 19, s. 65-66.

²⁴Zeynep Oral, Cengiz Aytmatov ile Konuşma, Nesin Vakfı Yıllığı, N. V. Yayınları, İstanbul 1976, s. 414.

²⁵Manas Ensiklopediya 1. Tom, Bişkek 1995. s. 46.

olan *Manas Destanı* gelir.²⁶ Aytmatov'u diğere çağdaşlarından ayıran en büyük özellik, destanın tasvir, ritim ve tonlamasındaki ince ve seçkin üslûbu yakalayarak eserlerine taşıyabilmiş olmasıdır. Özellikle Manas ruhunu oluşturan "hürriyet" kavramı Aytmatov için en önemli nirengi noktalarından birini oluşturmuş ve devrin rejim baskısı karşısında bir mankurta dönüşmeden kültürel kodları korumayı, asrın dejenerasyonuna karşı dik durmayı salık veren eserler kaleme almıştır. Yazarın bu yönü üzerine eğilen A. İhsan Kolcu tespitlerini şöyle dile getirir;

"... Yazarın birçok eserinde ön plâna çıkan temel gücün yani 'hürriyet' probleminin temel dayanak noktasının da manas destanı olduğunu söyleyebiliriz... Bu düşünce destanda ilk şekliyle ve bir bakıma 'ham' biçimiyle vardır. Onu, ondaki bu temel fikri işleyecek, edebi ve estetik kalıplar içinde günün şartlarına uyarlayacak, ondan evrensel mesajlar çıkaracak Aytmatov gibi usta kalemlere ihtiyaç vardır. Bu, tıpkı ressamın, heykeltıraşın, mimarın kullanacağı ana malzemenin tabiatla ham şekliyle var oluşu gibi, edebiyatla uğraşan sanatkârın kullanacağı ham malzeme de bu milli metinde mevcuttur. Aytmatov bu malzemedeki güzel eserler çıkarmasını bilmiş bir sanatkârdır."²⁷

Kolcu'nun tespitini teyit eder mahiyette konuyla ilgili görüşlerini dile getiren Aytmatov, anlatılarında genel itibarıyla böyle bir üslup sergilemesinin nedenlerini şöyle izah eder:

"Bizde mitolojik ürünler çok zengin. Benim bilâkis çocukluk zamanında başımdan geçen pek çok hâdise bana ışık tutmuştur. Beş altı yaşında babamın annesi Ayıkman çok sohbete düşkün bir insandı, eski kültüre vâkıf bir insandı, irticalen şiirler söylerdi. Ben onun yanında büyürken devamlı onun ninnilerini, masallarını, efsanelerini dinlerdim. Köylerde, yaylalarda onunla birlikte dolaşırken bana hep bir şeyler anlatırdı. Ben buna öyle alışmışım ki onu her gördüğümde bir şeyler anlatması için ısrar ederdim. Saatlerce anlatırdı ve artık konusu kalmazdı. Bu sefer, 'Yavrum müsaade et biraz uyuyayım, gördüğüm düşü anlatayım.' Derdi. İşte ninemin anlattıkları bende çok büyük bir zenginlik yarattı."²⁸

Aytmatov, Kırgız halkının varoluş tarihi boyunca sergilemiş olduğu görüş, düşünce ve yaşam felsefesini havi Manas Destanı aracılığıyla bir yandan Kırgız kültürünü evrensel boyuta taşıırken diğere yandan kişisel görüş ve düşüncelerini de evrensel boyuta taşıma olanağı bulmuştur. Çünkü Aytmatov'un kahramanları "Manas'ın" ruhundan ateş almış güçlü karakterlerdir. Momun, Tanabay, Yedigey, Kazangap gibi yaşlı kahramanlarda Bakay'ın birtakım karakter özelliklerinin yansımaları, onun üstün akıl ve zekâsını, halkını, memleketini, gençlerin geleceğini düşünme hasletini; kadın Tolgonay Ana, Cemile, Asel ve Altınay'da ise Çıyırda'nın, Kanıkey'in, Kız Saykal'ın, Ayçürök'ün ruh hassasiyetini, keskin zekâsını, sabrını ve dayanma gücünü, içtenlik ve samimiyetini her an ve olayda görmek mümkündür.

"Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kadın tiplerine baktığımızda Cemile'nin sevdiğinin ardından giden Ayçürök, Tolgonay'ın Manas'ın ölümünden sonra ekin ekip biçmek zorunda kalan anası Çıyırda, Gün Olur Asra Bedel'de Zarife'nin, Yüz Yüze'de Seyde'nin Manas'ın eşi Kanıkey gibi güçlü ve mücadeleci kadınlar oluşu da dikkat çekmektedir. Bu karakterler ile Aytmatov, Destan dönemi kadının sahip olduğu statüyü hatırlatarak çağımız kadınlarının da tekrar aynı seviyeye gelişini arzulamaktadır."²⁹

Manas Destanı'nın Aytmatov'un eserleri vesilesiyle çağdaş anlam ve evrensel boyuta taşındığını görmek ve kavramak adına yazarın eserlerinde ön plâna çıkan birtakım motif ve

²⁶Gülsine Uzun, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Volume 2 / 2 Spring 2007, p. 733.

²⁷Ali İhsan Kolcu, A.g.e., s. 177.

²⁸Cengiz Aytmatov; "Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar", Mülâkat: Sabiha Özen, Dergâh Dergisi, Sayı 24, Şubat 1992, s. 12, 13 ve 24.

²⁹Naciye Yıldız, A.g.m., s. 223.

ritüeller üzerinde durmakta büyük fayda vardır. Konuyla ilgili derin analizleri bulunan Naciye Yıldız, “Beyaz Gemi” anlatısından yola çıkarak aşama aşama “Elveda Gülsarı”, “Cemile”, “Erken Gelen Turnalar”, “Gün Olur Asra Bedel” anlatılarını mercek altına almış ve son olarak “Yıldırım Sesli Manasçı” ile noktayı koymuştur.

Aytmatov anlatıları üzerine yapılan incelemeler neticesinde "Manas Destanı" ve "manasçı" kavramının en fazla yer ettiği ve çağdaş manada tanınması hususunda en büyük misyonu eda ettiğine dair kanaatlerin bulunduğu eser “Yıldırım Sesli Manasçı”dır. Çünkü milli hafızanın nirengi taşı Manas Destanı'nın Kırgız halkı ortak Türk dünyası ve kültürünün bekası açısından ne büyük bir öneme sahip olduğunu yerelden evrensele dillendiren “Yıldırım Sesli Manasçı” anlatısı olmuştur.

Anlatıda Kertolgo'nun oğlu Eleman için:

“Ey kadere hükmeden Kök Tengri! En küçük oğlum Eleman'ı getirdim, ondan başka çocuğum olmayacak artık. Çocuk doğurmayacağım. Mademki babasının mesleğiyle ilgileniyor, o sanatın yeteneğini, Senirbay'ın ustalığını ona da ver.

Eğer yurtçu olmazsa, ağabeyi Koyçuman gibi bir Manasçı, Manas ozanı olmak istiyor. Bari ondan bunu esirgeme. Ona, ataların güzel konuşma yeteneğini ver. Bu yetenek onda köklü bir ağaç gibi gelişsin ve sonra o, bu yeteneği, bu geleneği çocuklarına, torunlarına aktarsın. Bu yetenek kuşaktan kuşağa ulaşsın. Kırgızlar Kırgız olalı beri var olan Manas'ı iyi öğrenmesi, unutulmaması için ona güç ve cesaret ver!”³⁰

Şeklindeki duası, aslında Aytmatov'un Manasçının ve özellikle Manas Destanı'nın Kırgızlar için nasıl bir kutsallık arz ettiğini, manas okumanın yanı sıra dinlemenin faziletini, baskıcı rejimin destana, okuyana ve dinleyenlere karşı tavrını, ortaya koymasından oldukça önemlidir.

Kırgız Milli Bilimler Akademisinde 6–10 Haziran 1952'de yapılan bir toplantıda “*Manas Kırgızlara gerekli mi?*”³¹ konusu tartışmaya açılır. Konuşmacılardan Boronkov, “*Manas, Partinin şimdiki politikasına ters düşen bir eserdir. Aramızda yaşamakta olan Pantürkizm'in gözüdür*”³² iddiasında bulunurken, P. İ. Baltin ise, “*Manas destanını tamamen yok etmek gerekir.*”³³ der. Bu görüşlere, Stalin dönemi diktasının en keskin zamanında karşı çıkabilmek, Yıldırım Sesli Manasçının akıbetine ortak olmak anlamını taşımasına rağmen, B. M. Yunusaliyev ve Muhtar Avezov gibi aydınlar ölümü göze alarak Manas'ı savunur.³⁴ Tarihi bilgilerin ışığında görülmektedir ki, Sovyet rejimi, Manas Destanı ile bin yılın ötesinden çağlayıp gelen uyarıcı ve diriltici sesi milli ve manevî benlik ve bilincin uyarıcısı, diriltirici bir muştucusu olarak algılamış ve kendi sistemleri adına bir tehlike olarak kabul etmişlerdir. Ulaştığı çölleri ve kurak iklimleri diriltirici su gibi Manas'la çağıldayan ses, söz ve ritmin de sihirli tesir ve gücünden korkan düşman gerçek yaşamda nice "Eleman'ları katlettiği gibi paralel çizgide bu gerçeği dile getiren "Yıldırım Sesli Manasçı" anlatısında da Eleman'ı insanlık dışı işkencelerle yok etmişlerdir. Aslında bu tavır, bellek alanlarını belirleyen kültürel kodlara bir saldırıdır. Amaç ise bu kültürel kodları bünyesinde barındıran en önemli bellek alanlarından birisi hatta Kırgız halkı için en önemlisi olan Manasçının imhası yoluyla asıl hedefe ulaşmak ve Manas Destanı ile Manas Ruhunun varlığına bir son vermektir. Bu vesileyle geçmişle bağlantıyı kuran tüm köprüler yıkılmış, bireyler topyekûn öz benliğinden arındırılmış, doğal bir mankurlaştırma süreci başlatılmış olacaktır. Bu yöntemle tüm tutunma, dayanma objeleri tahrip

³⁰Cengiz Aytmatov, Yıldırım Sesli Manasçı, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993, s. 15.

³¹Mircea Eliade, Mitlerin Özellikleri, Çev: Sema Rifat, Kuram Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.

³²Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, Kuz Başındaki Avcının Çığılığı, Aktaran: Banu Muyaeva, Tolkun Yayınları, Ankara 1998, s. 68.

³³Keneşbek Asanaliyev, Çingiz Aytmatov, Bişkek 1995, s. 96.

³⁴Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, A.g.e., s. 68.

edilmiş olan tutarsız ruhlar mutlak itaat çerçevesinde "atadan kalgan tuyak"tan uzaklaşmış olacak, yaşanan tahripler neticesinde boşalan alanlar rejim tarafından belirlenen kodlara açık hale getirilecektir. Belirlenen süreç ve metotlar çerçevesinde aşama aşama boşalan alanlar doldurma/yerine koyma metoduyla rejime dönük kodlarla doldurularak kişilik ve kimliğinden uzaklaştırılmış, öz güvenden arındırılmış mankurt soylu kuşaklar yaratılmış olacaktır.

Oysa farklı devirlerde farklı kuşaklara ait manasçılara yönelik uygulanan zulüm politikalarını yakından bilen, gözlemleyen Aytmatov, gelenekten gelen algı ve anlayışı doğrultusunda destana ve destancılara kendince bir kutsiyet atfetmiştir. Her bir Manasçıyı tanı tarafından özellikle seçilmiş ve milli kültürü yaşatmak adına özel olarak görevlendirilmiş birer muştucu olarak görmüş ve göstermek istemiştir.

*"Çocuk, Tanrı'nın onu Çungar boyunduruğu altında geçen o korkunç mücadelede yıllarında, umut veren, milli kültürü yaşatan bir muştucu olarak seçtiğini de bilmiyordu. Düşmanın onun başını getirene bir safkan atı ödül vereceğini, bir hain çıkıp da onu düşmana teslim ettiği zaman gözlerinin oyulacağını, kavurucu Kazak bozkırına salıverileceğini ve dayanılmaz işkenceler altında yitip gideceğini de bilemezdi."*³⁵

Ayrıca yazar tarafından rejimin korku ve baskı terörü üzerine dikkatler çekilirken bir yandan da bu teröre karşı Manas okuma ve dinlemenin Kırgız ruhuna vermiş olduğu teselli duygusu bilinçaltına kazanmaktadır. Yazarın yukarıdaki sözlerinde ifadesini bulan teselli dinginliği, destanın milletin ölmezliğini belgeleyen içtenliği, manevi derinliği ve kahramanlık sahneleriyle ön plana çıkan görkemi bu anlatıda olduğu gibi diğer anlatılarında da kendini göstermektedir. Ayrıca Sovyet rejiminin milli olana karşı tepkisi ve milliliği muştulayan kültür önderlerine karşı uyguladığı zulmü, söz konusu eserde destansı motif ve ritüeller perde yapılmak suretiyle bir çağdaş Manasçının sesinde yankısını bulmaktadır;

*"O anda, annesinin o gün yaptığı duayı ömrü boyunca unutamayacağını bilemezdi. Onu her zaman gözyaşı dökerek hatırlayacağını, kendisine manas anlatma yeteneği verdiği için Tengri'ye ve bunu Tengri'den istemiş olan annesine her zaman şükredeceğini de bilemezdi. Manas anlatma yeteneği gelişecek, gelişecek ve o, "Yıldırım Sesli Manasçı" olarak ün yapacaktı. Eleman'ın o gün bilemediği şeylerden biri de, gençlik yıllarının Oyrat terörü altında kahramanca bir mücadele ile geçeceği, Kırgızların ondan Manas'ı dinlemek için gizlice dağların uzak kıyularına, boğazlarına gitmek zorunda kalacaklarıydı. Manas'ı anlatmaya başladığı zaman, her defasında, manasçı oğlunun saklandığı yeri söylemediği için işgalciler tarafından öldürülmüş olan annesini, gölbaşında dua ederken canlandıracaktı gözünde. Ve yine her defasında Manas'ı anlatmak onun için hem bir teselli olacak, hem de o, milletin ölmezlik ruhunu simgeleyen, ululayan bu atalar mirası destanının görkemini, derinliğini, güzelliğini daha içten duyacak ve duyuracaktı. Kader ona, korkudan nefesi kesilenlere Manas'ı anlatmak, Manas'ı hatırlatmak görevi verecekti."*³⁶

"Yıldırım Sesli Manasçı" anlatısında yazar, destanın atmosferinde kaleme aldığı ve Manas ruhuyla sonlandırdığı eserin konusunu, üslûp ve yapısını doğrudan doğruya özgürlük ile bağımsızlık ideolojisi üzerine kurmuş, ince bir ustalık ve Aytmatov'a özgü bir orijinalite çerçevesinde biçimlendirmiştir. Yazar tarafından destanın ölümsüzlüğü, Kırgız halkının tükenmek bilmeyen mücadelecî ruhuna dayandırılmakta, Kırgız halkına bu ruhu kazandıran motivasyon kaynağının ise kutsal Manas ruhu olduğu önemle vurgulanmaktadır. Eserin başkahramanı Eleman'ın kaderiyle bir bağ kurularak ifade edilen bu hakikati yazar, Kertolgo'nun duasında açık bir yüreklilikle dile getirmektedir. Kertolgo'nun ilk olarak atının başını çevirdiği (yöneldiği) yer Issık-Göl'dür. Kertelgo bu kutsal göle yönelerek seslenir ve insanlığı yok eden acımasız savaşların zulmünden Kırgız halkını koruması için temennide

³⁵Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 18.

³⁶Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 15-16.

bulunur. Oyrot Savaşı'na giden askerlerin sağ-salim ve zafer kazanmış olarak geri dönmesini ve özellikle oğlu Eleman'ı Manas'ın kutsal ruhunun korumasını, iyi bir Manasçı olarak yetişmesini diler, dua eder.

Görüldüğü üzere, milliyetçi Kertolgo'nun ilk dileği/duası halkının emniyeti ve iyiliği iken ikinci temennisi kutsal Manas ve Manasçılık ruhunun ebediyet kazanması, oğlu Kertelgo'nun da bu ebediyet yolculuğunda bir şanlı bir Manasçı olarak rol almasıdır. Milli Romantizm ekseninde Aytmatov anlatılarına mercek tutan Ali İhsan Kolcu da Yıldırım Sesli Manasçı anlatısını merkeze alarak Aytmatov-Manas Destanı etkileşimini şu şekilde yorumlamıştır; *"Yıldırım Sesli Manasçı hikâyesinde temel unsur Manas Destanıdır. Bu destan etrafında, oluşacak milli şuur Kırgızları yeniden hürriyetlerine kavuşturacaktır. Aytmatov bu eserinde (Sultanmurat hikâyesinden farklı olarak) ilk defa bu kadar geniş ve belirgin bir surette bu destana yer verir. Hatta daha da ileri giderek destanın Kırgızlar için taşıdığı ehemmiyeti bir hitabet edasında anlatır."*³⁷

Manas Destanı ve Manas ruhunun bireyler üzerinde kimlik, kişilik ve öz güven oluşturan ve bu bilinci pekiştiren, coşturan ve kanatlandıran büyümlü gücü Aytmatov anlatılarına aynıyla yansımıştır. Örneğin, "Cemile" romanında ikinci dünya savaşına gitmek üzere tren istasyonunda toplanmış olan Kırgız askerleri: *"Bozkır yardımcınız olsun! Kahraman Manas'ın ruhu yardımcınız olsun!"*³⁸ diyerek uğurlanırken uğurlanan askerler de aynı dileklere katılarak Manas'ın kollayıp gözetken ruhuna sığınır. Yine merkezine aynı savaşın oturmuş olduğu "Sultanmurat" anlatısında: *"Her verilen emri yerine getirmeye hazırdılar. Karşılarındaki bu savaşçı sanki manas idi: Kır saçlı, zırhlı, heybetli manas! Ve kendileri de onun sadık, yiğit batırları. Kılıçları bellerinde, kalkanları ellerindeydi."*³⁹ İfadeleriyle kahraman Manas portresi çizilerek Kırgız gençlerinin bu resim üzere kendine çeki düzen vermeleri ve aynı ruh üzere sadık, yiğit birer bahadır olmaları yönünde telkinlerde bulunulur. Aynı eserin bir başka yerinde ise; *"Beş çocuk atlarını koşturup açmaya çıkmışlardı. Her biri kendi savaş atına binmişti. Sultanmurat Çabdar'a, Anatay Oktoru'ya, Erkinbek Akbaypak'a, Ergeş Altuntuyak'a, Kubatkul Cibekcala'ya. Her zaman yaptıkları gibi hayvanları tırıs kaldırıp avlunun etrafında bir tur attılar. Sonra yola girip köyden çıktılar."*⁴⁰ İfadesi içerisinde yer alan *"Her biri kendi savaş atına binmişti."* Cümlesi her fırsatta Kırgız gençlerine savaşçı bir Manas ruhu aşılamanın örneklerini sergilemektedir.

Manas Destanı'na telmih amacı güden ve daima hatırlarda canlı kalmasını hedefleyen, her fırsatta Manas ruhunu bilinçaltına işlemeyi amaç edinen Aytmatov, yalnızca savaş figür ve ritüellerinde değil, duygusal anlamda aşkı, sevdâyı işlerken bile bir ölçü, bir boyut belirleme amacıyla mihenk taşı kabul ettiği Manas Destanı'na telmih ve atıflarda bulunur. Örneğin; anlatının başkahramanı Sultanmurat okulun en güzel kızı Mirzagül'e sevdalıdır ve aşkını ilan etmek üzere bir mektup yazar. Söz konusu mektubu sevgilisine iletmek üzere küçük kardeşine verir. Bu vesileyle olaya vakıf olan küçük kardeş heyecanlanır ve sevinç çığlıkları atmaya başlar. Sultanmurat ise bağırması hususunda onu uyarır. Uyarı neticesinde kendini toparlayan kardeş: *"- Tamam! Tamam! Bağırman artık. Onu seviyorsun ha! Tıpkı Ayçörek ve Semetey gibi değil mi?"*⁴¹ İki genç arasındaki aşkın mihenk taşı Manas Destanı'dır ve bu amaçla küçük kardeş bu aşkı Manas Destanı'ndaki Semetey ile Ayçörek'in aşkına benzetir. Zira Kırgız halkı için büyük aşkların hafızalardaki yerleşik adresi Manas Destanı'dır. Kırgız halkı bu destanı yalnız savaş kahramanlıklarının değil, sevinçlerin, kederlerin, aşkların, buluşmaların, kavuşmaların, gurbet ve ölümle gelen ayrılıkların destanı olarak da kabul edip sahiplenmektedir.

³⁷Ali İhsan Kolcu, Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 140.

³⁸Cengiz Aytmatov, Cemile -Elveda Gülsarı, Yüz Yüze, Oğulla Görüşme, Askerin Oğlu Hikâyeleriyle Birlikte-, Çev: Mehmet Özgül, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 248.

³⁹Cengiz Aytmatov, Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993, s. 106.

⁴⁰Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 111.

⁴¹Cengiz Aytmatov, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötken yay, İstanbul, 1990, s. 134.

Aytmatov anlatıları ve Manas Destanı üzerine yapmış olduğu çalışmalar esnasında Manas ruhuyla özdeşleşen Naciye Yıldız, "Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı" adlı çalışmasının bir aşamasında Aytmatov'un duygusal dünyasına dalar ve "Ben tıpkı Yıldırım Sesli Manasçı'da Eleman için olduğu gibi, Cengiz Aytmatov için de bir ananın dua ettiğine, yazarın, bu duanın gücüyle sözlerini, imkânsız gerçekleştirerek bütün dünyaya duyurduğuna inanıyorum."⁴² Sözleriyle manas ruhunun koruyucu ve kucaklayıcı gücüne işaret eder.

Aytmatov'un Manas Destanı'ndan esinlenerek devşirdiği ve edebiyat dünyasında büyük yankılar uyandıran bir başka motifi ise "Mankurt" tiplemesidir. Öyle ki yazar, Mankurt Efsanesi'nin kaynağının Manas Destanı olduğunu bizzat kendisi itiraf etmiş, Muhtar Şahanov ile yapmış olduğu sohbetlerinin yer aldığı "Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı" adlı eserde bu hakikati açıkça dile getirmiştir;

"Asırdan da Uzun Gün romanını yazarken, mangurt konusunu inceden inceye araştırdım. Çocukluğumuzda, yön-yöntem bilmeyen birilerine 'Hey! Mangurt musun?' dediklerini çok duymuştuk. İnsanın mangurta nasıl dönüşeceğini bilmesek de, kemiklerine işleyen ağır bir söz olduğunu sezerdik.

Mangurtluk hakkındaki ilk bilgilerden birine, on asır önce cırlanıp Kırgız halkının kahramanlık ve kültür ansiklopedisi haline gelen Manas Destanında rastlanıyor. Orada çocuk Manas'ın yaramazlığı ve dayanılmaz gücünden korkan Kalmaklar, onu mangurt edelim deyip söz bağladıkları şöyle cırlanmıştı.

Balayı tutup alalım

Başına çember takalım

Eve götürüp azap verelim

Altı boy Kalmak'ın

Ayak-başını yığalım.

Altmışlı yılların içindeydi sanıyorum; ünlü Sayakbay Karalayevden mangurt ve şire'nin manasını sormuştum. O zaman değerli ihtiyar biraz düşündükten sonra konuşmaya başladı.

Geçmişte Kalmak ve Kırgız çatışması sırasında iki taraf, mal mülkle birlikte, kul etmek için birbirinden tutsak alırdı. O tutsak, mal peşinde sallanıp yürümekle birlikte, günlerden bir gün çaresini bulup kaçır gider. Birileri aracılığı ile kendi hakkında halkına haber göndermesi, hatta diri can olduktan sonra kız-kadına takılması da şaşılacak şey değil. Çocukluğunda ele geçirilen gücü-kuvveti yeterli tutsak, beş yıl belki on yıl 'buyrun' diye hizmet eder. Ne de olsa o da insanoğlu, içinde gururu uyanıp, eline silâh alıp karşı koyması mümkündür. Bu yüzden en emin yolu onu mangurt etmektir. Bunun için önce tutsağın saçını kazıdıktan sonra, yeni kesilmiş devenin veya sığırın derisini başına sararlar. Buna Kırgızlar şire derler.

Kayıştan delip yapılan bağlarla sarıp şakaktan sıkarak sağlam olarak bağlıyorlar. Böylece kavurucu güneş altına, eli ayağı bağlı bırakıyorlar. Tutsak o zaman iki azaba birden düşmüş. Önce yaş deri sıcaktan kurudukça büzülüp başını sıkarak kemiklerini kıracak gibi oluyor; ikincisi yeniden çıkan saç, kuru deriyi delemeyip tekrar dönüp kafa derisine iğne sokulur gibi girip bütün sinir duygusunu öldürür; yani akılda tutabilme, anlama yeteneğini yok ediyor. Bir hafta veya on gün sonra, ya ölür ya mangurta döner. Ölürse azaptan kurtulur, diri kalırsa; adını geldiği soyu, bütün geçmiş hayatını unuttur; sadece kendi efendisinin istediğini yerine getiren kaba güç sahibi haline gelir... İnsanoğlu zulmün, tepe saçını dikleştiren nice türünü keşfetmiştir. Ancak bu felâketin dengi olamaz.

⁴²Naciye Yıldız, A.g.m., s. 225.

*Totaliter sistem zamanında bütün topluma, onun içinde senin de benim de, hepimizin aklına fikrine, anlayışına ideolojik şire kondu. Bu bir rejime körü körüne bağlayıp, kelepçelemek amacıyla yapılmıştı.*⁴³

Aytmatov'un çağdaşı ünlü Manasçı Sayakbay Karalayev'in aktarımları ile anlatıda kaleme alınan "Mankurt Efsanesi"nin özdeşliği bu mitolojik tipten doğrudan Manas Destanı'ndan alındığını ortaya koymaktadır.

Hiç şüphesiz ki Manas Destanı, Aytmatov'a farklı bir üslup ve orijinalite kazandırarak meslektaşları arasında ayrıcalıklı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Bu ayrıntı üzerine yoğunlaşan araştırmacılardan biri olan Kolcu, Manas Destanı'nın Aytmatov için önemine vurgu yaparken;

*"Milli olandan evrensele ulaşmada Cengiz Aytmatov'un Türk Dünyası yazarları içerisinde çok önemli bir yeri vardır. O, eserlerinde 'geleneksel kültür unsurları'nı kullanarak milli hissiyatı, bütün insanlığı kucaklayan ortak zevk ve estetik duyarlık haline dönüştürür. Aytmatov'un eserlerinde halk kültürünün pek çok çeşidini bulmak mümkündür. Geçmiş bugüne değil, bugünü geçmişle izah etmeye çalışan yazar; eserlerinde folklorik unsurları bolca kullanarak geçmişte yaşanan ve milli hafızada canlılığını koruyan hâdiseleri bir model vak'a durumuna getirir. Bir efsane, bir destan, bir masal, büyük bir hâdise bugünün olayını açıklayıcı mahiyettedir. Onun eserlerinde destan parçaları, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri zengin bir malzeme durumundadır. Aytmatov'un eserlerinde ön plâna çıkan folklorik malzemenin temelinde Kırgız Geleneği ve Manas Destanı vardır. Manas Destanı yazar için, Kırgız ruhunun şekillenip nazma büründüğü bir halk ansiklopedisidir.*⁴⁴ ifadeleriyle bu konuya da açıklık kazandırmaktadır.

SONUÇ

Aytmatov'un eserlerinde Manas Destanı'nın etki ve izlerini yalnızca bu destandan alınan mitolojik unsurlar, birebir ifadeler ve metinlerde aramak ve bununla sınırlandırmak yanlış bir kanaat olacaktır. Çünkü yazar, eserlerine Manas ruhunu sindirerek bu ruhu gelecek kuşaklara aktarmayı hedeflemiştir. Manas Destanı, Kırgız Milli ruhu ve hafızasının oluşmasında nasıl büyük bir rol oynamışsa Aytmatov anlatıları da oluşan bu ruh ve hafızayı canlı tutan, besleyen kültürel bir zenginlik ve milli hafıza hazinesinin koruyucusu ve aktarıcısı olarak üzerine düşen görevi yerine getirmiş, getirmeye de devam etmektedir. Bu yönüyle denilebilir ki Aytmatov anlatıları, Manas Destanı'nın modern ve güncel bir varyantını oluşturmaktadır.

⁴³Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, A.g.e., s. 148-149.

⁴⁴Ali İhsan Kolcu, A.g.e., s. 56.

KAYNAKLAR

- AÇA Mehmet (2002). Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Konya: Kömen Yayınları.
- ALPISBAYEV Kupiya (1995). "Kazak Âlimlerinin İncelemelerinde Manas Destanı", Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Ankara: AKM Yayınları.
- ASANALİYEV Keneşbek (1995). Çingiz Aytmatov, Bişkek.
- ASSMANN Jan (2001). Kültürel Bellek, Çev: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATSIZ Hüseyin Nihal (1997). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- AYTMATOV Cengiz (1982). "Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi" Aktaran: İklil Kurban-Ali Akbaş, Erzurum: Kardeş Edebiyatlar Dergisi, Sayı 3.
- AYTMATOV Cengiz (1992). "Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar", Mülakat: Sabiha Özen, Dergâh Dergisi (Şubat), sayı 24.
- AYTMATOV Cengiz (1993). Yıldırım Sesli Manasçı, Çev: Refik Özdek, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- AYTMATOV Cengiz, Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993.
- AYTMATOV Cengiz - ŞAHANOV Muhtar (1998). Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı, Aktaran: Banu Muyaeva, Ankara: Tolkun Yayınları.
- BAYCIYEV Mar (2004), Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır, Çev: Doğan Gürpınar, Bişkek: Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI.
- ÇETİN Mustafa (1994). Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DELİÖMEROĞLU Yakup (2008). Cengiz Aytmatov'la Söyleşi, Ankara: Kardeş Kalemler-Cengiz Aytmatov Özel Sayısı-Sayı 19.
- ELİADE Mircea (1993). Mitlerin Özellikleri, Çev: Sema Rıfat, İstanbul: Kuram Yayınları.
- ERBAY N. Kübra (2002), Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GEYİKOĞLU Hasan (2001). Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliğindeki Türklerin Milli Duygularına Etkisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Erzurum.
<http://tarih.sitesi.web.tr/manas-destaninin-olusumu-ve-icerigi.html> (25.08.2015).
- İNAN Abdulkadir (1987). Manas Destanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KOLCU Ali İhsan (2008). Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- KOLCU Ali İhsan (1997). Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KORKİN Vladimir (1993). Cengiz Aytmatov ile Söyleşi: Tercih: Robot veya İnsan Olmak, Çev: Orhan Söylemez, Ankara: Türk Dili Dergisi (Mart) Nr: 495.
- KORKMAZ Ramazan (2004). Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Türksoy Yayınları.
- Manas Ensiklopediya I, II. Tom (1995). Bişkek: Muras Yayını.
- ORAL Zeynep (1976), Cengiz Aytmatov ile Konuşma, Nesin Vakfı Yıllığı, İstanbul: N. V. Yayınları.
- SAGINBEKOV Bakıt İmanak (2007), "Cengiz Aytmatov'un 'Elveda Gülsarı' Eserinde Ana Motif Olarak At", Ankara: I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler, Cilt IV.
- ŞİŞMAN Bekir (2007), "Cengiz Aytmatov'un 'Elveda Gülsarı' Adlı Eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler" Ankara: I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı- Bildiriler, Cilt V.
- UZUN Gülsine, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Volume 2 / 2 Spring 2007.
- VELİHANOĞLU Çokan Eserleri.
- YILDIZ Naciye (1998). Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

